

виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

4. Юрчишин В. В. Реформування аграрних відносин: аналітичний огляд / В. В. Юрчишин, В. М. Скупий. – К. : Ін-т аграрної економіки УААН, 1998. – 86 с.

5. Месель-Веселяк В. Я. Оренда земель / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров, П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук та ін. // Аграрна реформа в Україні. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – С. 112–122.

6. Закон України «Про оренду землі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

7. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

8. Дворкін Р. Земельні відносини: правове регулювання у 2015 році / Р. Дворкін // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 1–2. – С. 10–12.

9. Типовий договір оренди землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>.

10. Мороз В. Ви ж нас не покинете / В. Мороз // Галичина. – 2015 р. – С. 5. – 10 лют.

11. Гудима В. Держава усе ще не на боці селян / В. Гудима // Галичина. – 2014 р. – С. 5. – 4 лист.

12. Баланюк С. І. Системна єдність розвитку господарств населення і сільських територій / С. І. Баланюк. – Івано-Франківськ: ЛІК, 2014. – 216 с.

References

1. “Lease land relations in the agricultural sector and areas of improvement”, available at : <http://firearticles.com/economika-apk/240-orendn-zemeln-vdnosini-v-agrarnomu-sektor-ekonomki-ta-napryami-yih-udoskonalennya.html>.

2. On Land Reform. Resolution of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

3. On urgent measures to accelerate land reform in agricultural production, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

4. Yurchyshyn, V.V. and Skupyi, V.M. (1998), *Reformuvannia ahrarnykh vidnosyn: analitychnyi ohliad* [Agrarian Reform relationship. Analytical Review], IAE, Kyiv, Ukraine, 86 p.

5. Mesel-Veseliak, V., Fedorov, N., Haidutskiy, P., Sabluk, P. etc. (2005), “Lease of lands”, *Agrarian Reform in Ukraine*, NNC IAE, Kyiv, Ukraine, pp. 112–122.

6. On leasing the land. Law of Ukraine, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

7. Law of Ukraine, On State Registration of Rights to Real Estate and Their Encumbrances, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

8. Dworkin, R. (2015), “Land relations: legal regulation 2015”, *Vse pro bukhhalterskyi oblik*, no. 1-2, pp. 10-12.

9. A typical land lease agreement, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>

10. Moroz, V. (2015), “You do not leave us”, *Halychyna*, 10 Feb, 5 p.

11. Hudyma, V. (2014), “The state is still not on the side of farmers”, *Halychyna*, 4 Nov, 5 p.

12. Balaniuk, S.I. (2014), *Systemna yednist rozvytku hospodarstv naseleння i silskykh terytorii* [System unity of farms and rural territories], LİK, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 216 p.

УДК 006.83:334.7

Буряк Р.І.,

*д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ВПЛИВ КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ» НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Buriak R.I.,

*dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of marketing
and international trade department*

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INFLUENCE OF THE CATEGORY „QUALITY” ON THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

Постановка проблеми. З нашої точки зору, лише об'єднання українського суспільства навколо ідей безперервного удосконалення і якості дозволить нашій країні вийти з економічної кризи та підвищити рівень якості життя. На жаль, впродовж більш ніж двох десятиліть незалежності нашої держави наголос робили лише на якості продукції (послуг), а не на системних підходах щодо якості. Проте, громадськість в Україні стурбована низкою важливих проблем: низьким рівнем життя переважної частини населення, забрудненням довкілля, високим рівнем смертності, безробіттям,

дефіцитом ресурсів. Вважаємо, що для вирішення всіх цих проблем суспільство повинно усвідомити місце і роль якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні основи концепції та теорії менеджменту якості розкрито у працях відомих іноземних вчених: Е. Демінга, Д. Джурана, К. Ісікави, Й. Кондо, Т. Конті, Ф. Кросбі, Г. Тагучі, А. Фейгенбаума, Д. Харрінгтона, Ю.П. Адлера, О.В. Глічева, В.В. Єфімова, С.Д. Ільєнкової, О.М. Карпенко, М.Г. Круглова, В.А. Лапідуса, І.І. Мазура, В.Ю. Огводіна, В.В. Окрепілова та багатьох інших.

У розвиток прикладних концепцій менеджменту якості, системного управління якістю діяльності підприємств свій внесок зробили: І.Г. Венецький, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, С.І. Дем'яненко, А.М. Должанський, Т.Г. Дудар, Й.С. Завадський, П.Я. Калита, В.І. Кривошочков, Д.Ф. Крисанов, Д.Г. Легеза, В.О. Мозолюк, О.І. Момот, В.К. Терещенко, С.К. Фомічов, І.І. Чайка, М.І. Шаповал та інші науковці.

Проте, проблема обґрунтування теоретико-методологічних засад еволюції категорії «якість» як чинника соціально-економічного розвитку суспільства, у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб, є ще недостатньо вивченою.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад еволюції категорії «якість» як ключового чинника соціально-економічного розвитку суспільства, у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція категорії «якість» тісно пов'язана з розвитком економіки, економічних систем та суспільства в цілому. Отже, проаналізуємо її вплив на соціально-економічний розвиток суспільства.

Спочатку розглянемо детально сутність поняття розвиток. У філософському енциклопедичному словнику термін «розвиток» трактується як незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних й ідеальних об'єктів. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту, який виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів і зв'язків). Здатність до розвитку складає одну з загальних властивостей матерії і свідомості [10, с. 537].

Ми погоджуємося з даним визначенням, тому що розвиток дійсно зумовлює якісні зміни об'єктів, призводить до появи нових форм буття, інновацій та нововведень.

У економічній енциклопедії подано наступне визначення: *розвиток* – процес руху від нижчого до вищого (до більших досягнень), в результаті чого відбувається зміна якості предмета, явища, діяльності, перехід до новішого, прогресивнішого [12].

Тлумачення розвитку, як процесу руху від нижчого до вищого (до більших досягнень), що зумовлює зміну якості предметів, явищ, діяльності, перехід до новішого, прогресивнішого є надзвичайно слушним. У процесі еволюції людство постійно рухалось від нижчих рівнів розвитку соціально-економічних систем (первіснообщинний лад, рабовласницький лад, феодалізм) до вищих (постіндустріальне суспільство), що у свою чергу зумовило зміну якості предметів, діяльності та суспільний прогрес.

Відомий вітчизняний вчений-економіст С.В. Мочерний визначає *розвиток* як спрямовані та закономірні зміни (сутнісно-якісні) матеріальних і нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених. Розвиток буває екстенсивним, внутрішнім (джерело такого розвитку знаходиться всередині об'єкта) і зовнішнім (визначається лише зовнішніми чинниками). Розвиток тісно пов'язаний з функціонуванням різних об'єктів, проте функціонування може мати і зворотній характер. А поняття *розвиток економіки* С.В. Мочерний трактував наступним чином: закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму [3, с. 274].

Таким чином, сутність розвитку пов'язують з якісними змінами, або зі змінами, які мають якісно-сутнісний характер. Взагалі, розвиток об'єкта – це перехід системи від одного її якісного стану до іншого. Цей перехід характеризується структурою, механізмом, виитоками, формами та направленістю. Розвиток – це не будь-яка зміна, а зміна, що пов'язана з трансформацією внутрішньої структури, що загалом є сукупністю функціонально пов'язаних між собою елементів та залежностей. Кінцевою метою розвитку є поліпшення якості життя людей, розширення їхньої можливості формувати власне майбутнє.

У свою чергу *якість життя* – це узагальнююча соціально-економічна категорія, яка включає в себе не тільки рівень споживання матеріальних благ і послуг (рівень життя), але і задоволення духовних потреб, здоров'я, тривалість життя, умови середовища, що оточує людину, морально-психологічний клімат, душевний комфорт [8].

Категорія «якість» тісно пов'язана із задоволенням потреб споживачів. Якісним вважається такий продукт, який здатний задовольняти потреби споживача та відповідає певним вимогам (нормативно-технічним документам та ін.).

У свою чергу, *потреби* – це прагнення людей мати певні блага, бажання володіти ними, відчуття нестачі, якщо таке бажання не задовольняється. Разом з розвитком людини зростають і її потреби. У сучасному суспільстві недостатньо задовольнити потреби в їжі, житлі, одязі. Дедалі більшого значення набуває задоволення духовних, культурних, освітніх потреб. Отже, потреби людини не лише кількісно

збільшуються, а й якісно змінюються [9, с. 12]. Тобто, матеріальні, духовні та культурні потреби людей якісно змінюються та є рушійною силою розвитку суспільства.

Відомий український вчений-економіст В.Д. Базилевич зазначав, що система економічних потреб є складною і постійно розвивається. Структура потреб, їхній обсяг, способи та рівень задоволення безперервно змінюються: модифікуються, ускладнюються, вдосконалюються у процесі історичного розвитку людської цивілізації. Найважливішою ознакою потреб є їхній динамічний, мінливий характер. Безперервний економічний та духовний прогрес суспільства неминуче зумовлює як кількісне, так і якісне зростання потреб [2, с. 51-52].

Ми поділяємо думку В.Д. Базилевича стосовно того, що потреби мають динамічний та мінливий характер. Зростання потреб людини стимулювало соціально-економічний розвиток суспільства, і, відповідно, зумовило підвищення вимог щодо якості продукції (послуг) та якості життя. А прагнення задовольнити зростаючі потреби споживачів є спонукальним мотивом удосконалення економічної діяльності та еволюційного розвитку соціально-економічних систем. Тобто, можна відмітити, що категорія «якість» еволюціонувала саме в тісному взаємозв'язку з соціально-економічним розвитком суспільства.

У даному контексті досить цікавими, на наш погляд, є теоретичні розробки відомого англійського економіста Томаса Мальтуса, які він виклав у своїй книзі «Нарис про закон народонаселення у зв'язку з майбутнім удосконаленням суспільства» (1798 р.). У даній праці, зокрема, Т. Мальтус досить детально проаналізував загальні закономірності та взаємозв'язки економічного та демографічного процесів розвитку суспільства.

До того ж, цінність та новизна теорії народонаселення Мальтуса полягає в тому, що вона дозволяє отримати важливі аналітичні висновки для розробки відповідної економічної політики з подолання причин бідності, обумовлених простим співвідношенням темпу приросту населення і темпу приросту життєвих благ, які визначаються так званним прожитковим мінімумом.

Безумовно, провідна ідея теорії Т. Мальтуса щодо впливу чисельності і темпів приросту населення на добробут суспільства є вірною і актуальною. Проте, його розрахунки та прогнози, виявилися, на щастя, нереальними.

Однак, Т. Мальтус багато в чому мав рацію. Наразі, найбільші темпи приросту населення спостерігаються у найбідніших країнах третього світу, які мають обмежені продовольчі ресурси, низьку продуктивність праці, є технологічно відсталими. Це поглиблює і без того складну економічну ситуацію у цих країнах. У той час, як у економічно розвинутих країнах при значно нижчих темпах приросту населення рівень споживання продуктів харчування постійно зростає, в країнах третього світу (де доходи на душу населення у десятки разів менше і є проблема перенаселення) які, відповідно, мають обмежені продовольчі ресурси неминуче постає проблема голоду. В такому випадку дійсно можна простежити причинно-наслідкову залежність між перенаселенням країни, обмеженістю продовольчих ресурсів, низькою продуктивністю праці, технологічною відсталістю та низьким рівнем життя її громадян.

Теорія Т. Мальтуса щодо впливу чисельності і темпів приросту населення на добробут суспільства є досить актуальною й у наш час. Наприкінці 70-х років ХХ століття вчені Римського клубу сформували першу концепцію суспільного розвитку, яка базувалася на комп'ютерній моделі динаміки глобальних процесів, врахувавши при цьому і теоретичні розробки Т. Мальтуса. Авторами цієї концепції були Д. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Медоуз, які підготували колективну працю «Межі росту. Доповідь Римському клубу».

Висновки зроблені вченими змусили замислитись про майбутнє Землі. Згідно прогнозу Д. Медоуза та його колег, людство впевнено йшло назустріч катастрофі, уникнути якої було неможливо, лише прийнявши міри щодо обмеження і регулювання зростання виробництва та зміни критеріїв прогресу. Книга попереджала про те, що матеріальне зростання не може продовжуватись до безкінечності на планеті, яка має обмежені ресурси, та вимагала відмовитись від підвищення кількості (росту) на користь якості (розвитку).

Отже, починаючи з середини ХХ століття, провідні світові науковці та економісти усвідомили необхідність формування нової економічної моделі розвитку суспільства, яка б дозволила поєднати та узгодити потреби екологічної динаміки з соціально-економічним прогресом.

Існує значна кількість поглядів вчених-економістів щодо розуміння сутності та особливостей історичного розвитку суспільства. Однак, найбільш розповсюдженими є формаційний і цивілізаційний підходи до періодизації процесу економічного розвитку людства.

Фундатором *формаційного підходу* був відомий німецький економіст Карл Маркс. Карл Маркс разом з Фрідріхом Енгельсом створив цілісну та послідовну матеріалістичну систему поглядів на світ, історію людства та розвиток суспільства. Ця система поглядів має назву марксизм або марксистська філософія. К. Маркс розробив вчення про суспільно-економічні формації, зміну яких він вважав за основу періодизації історичної еволюції суспільства. Він трактував *суспільно-економічну формацію*, як: історично визначений тип суспільства, який представляє собою особливий ступінь його розвитку; суспільство, що знаходиться на певному ступені історичного розвитку; суспільство зі своєрідним відмітним характером. Категорія суспільно-економічна формація займає центральне місце в історичному матеріалізмі. Вона характеризується, у першу чергу, історизмом, а по-друге тим, що

охоплює кожне суспільство в його цілісності. В основі кожної суспільно-економічної формації є певний спосіб виробництва [10, с. 713].

На наш погляд, формаційний підхід не розкриває багатоаспектності життя, збіднює історію людського суспільства, зводячи її в основному до одного фактора – розвитку матеріального виробництва. Цей підхід практично повністю відкидає потреби людини як рушійний фактор, що стимулює соціально-економічний розвиток суспільства. Ми глибоко переконані у тім, що за відсутності товарного виробництва, конкуренції та грошей, а також за умови рівності всіх працівників відносно засобів виробництва (що є, згідно поглядів К. Маркса, основними рисами комуністичного суспільства), індивід не зможе повною мірою задовольнити свої потреби і, відповідно, людські потреби не будуть зростати без наявності таких фундаментальних економічних складових, як приватна власність, гроші, ринок та конкуренція.

На потребу глибшого наукового пізнання закономірностей еволюції суспільства вченими розроблено і широко використовується *цивілізаційний підхід* щодо пізнання розвитку людства, який, на наш погляд, описує природну еволюційну модель соціально-економічного розвитку суспільства.

У цьому контексті, спочатку розглянемо сутність поняття цивілізація. У Радянському енциклопедичному словнику подано наступне визначення: цивілізація (від лат. *Civilis* – цивільний, державний): 1) синонім культури; 2) рівень, ступінь суспільного розвитку, матеріальної і духовної культури (антична цивілізація, сучасна цивілізація); 3) ступінь суспільного розвитку, наступний після варварства (Л. Морган, Ф. Енгельс); 4) в деяких ідеалістичних теоріях – це епоха деградації і занепаду на противагу цілісності, органічності культури [7, с. 1486].

З вищенаведених визначень найбільш прийнятним, на нашу думку, є друге: цивілізація це є рівень, ступінь суспільного розвитку, матеріальної і духовної культури, і, на основі цього можна виділити різні цивілізації, наприклад, античну або сучасну. Дане трактування тісно пов'язує цивілізацію з рівнем суспільного розвитку матеріальної і духовної культури, що у свою чергу відображує саме якісну складову еволюції людства та його потреб.

У філософському словнику зазначено, що цивілізація – це основна типологічна одиниця людської історії, в основі типології лежить практичне і духовне ставлення людини до самої себе, до свого розвитку, тобто рівень рефлексії, що виражається насамперед у здатності до самозміни. Можна виділити дві основні цивілізації: традиційну і ліберальну. Крім того, існує проміжна цивілізація [14].

Відомий український вчений у сфері менеджменту якості, президент Української асоціації якості П.Я. Калита зазначав, що цивілізація – це певний ступінь розвитку суспільства, його матеріальної і духовної культури [5, с. 48].

На нашу думку, інтерес до цивілізаційної підходу – є результатом кризи формаційної теорії, своєрідна реакція на втрату щойно відкритих універсальних законів розвитку суспільства. Цивілізаційний підхід має деякі переваги перед будь-якими іншими підходами, з тих причин, що він: з'ясовує специфіку країн, регіонів, народів і націй, історичних періодів; утверджує багатоваріантність історичного процесу, дозволяє порівнювати одна з одною різні цивілізації; повертає в економічну науку нееконімічні чинники розвитку, в тому числі духовні, моральні та інтелектуальні.

Ми вважаємо, що перехід від одного ступеня зрілості цивілізації до іншого відбувається завдяки глибинним якісним змінам у продуктивних силах суспільства, зростанню продуктивності праці, підвищенню культури людини. Розвиток цивілізації тісно пов'язаний з якісними змінами у розвитку людства і саме постійне зростання потреб людини, зміни у сприйнятті нею категорії «якість», її прагнення до вищого рівня якості життя стало рушійною силою розвитку цивілізації.

Еволюція категорії «якість» в значній мірі залежить саме від рівня техніко-економічного розвитку суспільства, тобто рівня розвинення техніки (інновації, науково-технічний прогрес), галузевої структури господарства, структури виробництва та споживання.

Цю залежність демонструють теорії індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства, які у якості основної рушійної сили прогресивного соціального розвитку розглядають науково-технічний прогрес, впровадження наукових технологій у виробництво і структури соціального управління. В цьому відношенні теорії індустріального суспільства протистоять формаційному підходу (історичному матеріалізму), який визнає матеріальне виробництво основною детермінантою історії. Існує низка концепцій індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства, які розробляли Р. Арон, У. Ростоу, Дж. Гелбрейт, Д. Белл, О. Тоффлер, Дж. Несбітт та інші представники інституціоналізму.

Основоположником інституціоналізму є відомий американський соціаліст і соціолог Торстейн Веблен. Вимога історичного підходу в економічній науці стала одним з найважливіших положень Т. Веблена (він повертався до цієї ідеї майже в кожній своїй роботі). Веблен писав, що економічна наука повинна бути «... дослідженням живої історії матеріальної цивілізації». На його думку, необхідно було здійснити вивчення різних економічних і суспільних інститутів у їхньому розвитку, від моменту виникнення і до сучасності. Видається безперечним, що Т. Веблен певною мірою зумів реалізувати історичний підхід у своїх роботах. Він багато займався історією людського суспільства, аналізував виникнення приватної власності, класів, держави, прагнув виявити в минулому витоки тих протиріч,

які, на його думку, демонстрував сучасний йому капіталізм. У книзі «Теорія бездіяльного класу» та інших працях Т. Веблен розвиває свою історико-економічну концепцію. Він виділяв в історії низку періодів: раннє та пізнє дикунство, войовниче (хиже) і напівмирне варварство і, нарешті, цивілізацію (ремісничу і промислову). Таким чином, Веблен виділяє два протилежних типи суспільного устрою і відповідно два історично протилежних типи економічної поведінки [1, с. 24-35].

Центральне місце у дослідженнях Т. Веблена посідає ідея розвитку, динаміки і людської діяльності у всіх її проявах. Він відмічав, що за умов ринкової економіки споживачі зазнають різноманітних видів громадського і психологічного тиску, який спонукає їх приймати нерозумні рішення. Дійсно, такий тиск є, але споживач на основі власних уявлень про якість та споживчу цінність може вільно обирати товари та послуги. Т. Веблен вважав техніку і технічний прогрес головним фактором соціально-економічного розвитку та історичної еволюції за умов капіталізму. На його думку суспільні інтереси повністю збігаються з інтересами індустрії.

На наш погляд, основою розвитку та якісної трансформації суспільства є не лише психологічні чинники (суспільна психологія, інстинкти, навички і схильностей людей, звички, поведінка, традиції) та науково-технічний прогрес, а перш за все потреби людини (матеріальні, духовні, культурні та ін.), які й зумовлюють та стимулюють науково-технічний прогрес.

Досить вдало та неординарно взаємозв'язок категорії «якість» з розвитком суспільства відображено у працях видатного вченого-економіста першої половини ХХ ст. Йозефа Алоїза Шумпетера.

Найбільш відомими його працями були: «Теорія економічного розвитку» (1912 р.), «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1942 р.), «Історія економічного аналізу» (1954 р.). Він був прихильником еволюційного підходу щодо історико-економічного розвитку суспільства.

Усебічне вивчення історії економічного аналізу привело Й. Шумпетера до висновку, що найдосконалішою на той час концепцією в політекономії була теорія загальної економічної рівноваги Л. Вальраса. Проте він вбачав у ній і суттєву ваду, яка полягала у тім, що теорія економічної рівноваги відбивала статичний стан економіки і не враховувала факторів розвитку економічних процесів [4, с. 389].

На відміну від Л. Вальраса, Й. Шумпетер пов'язував економічний розвиток з ідеєю найкращого використання наявних ресурсів та рівновагою. У динамічній концепції циклу Й. Шумпетер розглядає циклічність як закономірність економічного зростання. Він вважав, що рушійною силою процвітання є інвестиції в основний капітал, які слугують втіленню інновацій. Безперечно, інвестиції в основний капітал сприяють втіленню інновацій, а інновації, у свою чергу є основою науково-технічного прогресу, розвитку економіки та підвищення економічних і соціальних стандартів життя людей.

Прагнучи подолати обмеженість теоретичної концепції Л. Вальраса, Й. Шумпетер в центр свого дослідження поставив саме розвиток системи і ті чинники, які стають рушійними силами такого розвитку. Рушійною силою розвитку в його теорії є підприємець, визначальними соціальними рисами якого є не права власності, а особисті якості – ініціативність, далекоглядність, авторитет, готовність до ризику, здатність до інноваційної діяльності. Підприємець, завдяки таким рисам, є головним суб'єктом технічного прогресу, створюючи надлишок вартості, забезпечуючи своєю діяльністю розвиток економіки [4, с. 389].

На наш погляд, Й. Шумпетер досить слушно звернув увагу на такий фактор динамічного розвитку економіки як підприємець. Дійсно, саме підприємець забезпечує своєю діяльністю розвиток економіки та суспільства.

Виходячи з таких міркувань вченого, ми вважаємо за доцільне зробити висновок, що саме підприємницька ініціатива (яка базується приватній власності й економічних свободах) дає змогу забезпечити постійно зростаючі потреби споживачів, є джерелом інновацій та формування якісних зміни у всіх сферах життя людини, і, відповідно, є рушійною силою соціально-економічного розвитку суспільства.

Й. Шумпетер послідовно розмежовував поступові зміни, які називав ростом, і більш фундаментальні, дискретні зміни – економічний розвиток. Він дав наступне визначення: *розвиток* – це переривання стаціонарного стану, порушення статичної рівноваги, яке призводить до невизначеної майбутньої рівноваги. Й. Шумпетер описував феномен розвитку як перервність, що виникає у силу появи нових явищ [11, с. 840-841].

Ми погоджуємось з трактуванням поняття «розвиток», яке дав Й. Шумпетер. Проте вважаємо, що розвиток зумовлюють саме споживачі, які постійно прагнуть до підвищення рівня життя. Це у свою чергу зумовлює фундаментальні зміни у економічній та соціальних сферах суспільного життя.

Проаналізуємо теорії індустріального і постіндустріального суспільств, що достатньо повно, на нашу думку, відображують вплив категорії «якість» на соціальний прогрес. Французький філософ, економіст і соціолог Раймон Арон є одним з авторів теорії індустріального та постіндустріального суспільств. Він розглядав соціальний прогрес як перехід від аграрного (доіндустріального) до індустріального суспільства. Аграрним він називав традиційне, докапіталістичне суспільство, в якому панує натуральне господарство і класовий розподіл. Промислово розвинене суспільство характеризується, з його точки зору, масовим ринковим виробництвом і буржуазно-демократичним ладом. Перехід від аграрного суспільства до індустріального здійснюється завдяки науково-технічній

революції. Р. Арон вважав, що у результаті впровадження наукових технологій у виробництво й управління відбувається докорінна зміна соціальної структури, перехід суспільства на нову, вищу стадію розвитку.

Ми погоджуємося з поглядами Р. Арона стосовно того, що впровадження наукових технологій у виробництво і управління зумовлює докорінну зміну соціальної структури та перехід суспільства на нову, вищу стадію розвитку. Безперечно, головною метою індустріального суспільства повинно бути задоволення не лише матеріальних, але й духовних і культурних потреб людини.

Провідний американський економіст У. Ростоу разом з Р. Ароном був одним з перших теоретиків індустріального суспільства. У. Ростоу розробив концепцію «стадій економічного зростання», що отримала поширення у 50-60-х роках ХХ ст. Цю концепцію він виклав у своїй книзі «Стадії економічного зростання. Некомуністичний маніфест» (1960 р.). У. Ростоу прагнув створити теорію, яка була б альтернативною марксистському вченню про суспільно-економічні формації (формаційному підходу).

У. Ростоу виділяє п'ять етапів розвитку суспільства, що відрізняються між собою рівнем технологічного розвинення.

1) Стадія «традиційного суспільства» (аграрного суспільства) характеризується примітивним сільськогосподарським виробництвом, ієрархічною соціальною структурою і «доньютонівським» рівнем науки і техніки. Дана стадія охоплює історію людства до XVII ст.

2) На стадії «перехідного суспільства» створюються передумови «зрушення» – переходу до принципово нового типу суспільства, заснованого на засадах промислової революції. Основними передумовами «зрушення» є: зростання продуктивності сільського господарства, поява «нового типу підприємств», які виступають як рушійна сила суспільства, зростання «націоналізму», виникнення централізованої держави.

3) Стадія «зрушення» («підйому») – це епоха «промислової революції», у процесі якої відбувається швидке зростання основних галузей промисловості і радикальна зміна методів виробництва. Цю стадію різні країни пройшли у різний історичний період: Великобританія – 1780-1800 рр., Франції і США – 1840-1860 рр.

4) Стадія «зрілості» – індустріальне суспільство, яке характеризується широким впровадженням досягнень науки і техніки, зростанням міського населення, збільшенням частки кваліфікованої праці, зміною структури зайнятості.

5) Заключною, п'ятою стадією У. Ростоу вважає «еру високого рівня масового споживання». Основними проблемами такого суспільства стають проблеми споживання, а не виробництва, основними галузями промисловості – сфера послуг і виробництва товарів масового споживання, а не традиційні галузі.

У своїй праці «Політика і стадії росту» (1971 р.) У. Ростоу додав до п'яти зазначених вище стадій шосту – стадію «якості життя», за якої на перший план виходить духовний розвиток людини. На його думку, жодна країна не може перескочити через будь-яку стадію, або пройти їх в іншому порядку.

Замість запропонованого К. Марксом принципу виділення фаз розвитку суспільства за способами виробництва У. Ростоу досить вдало, на наш погляд, запропонував враховувати інші економічні критерії – технологічні інновації, швидкість економічного зростання, зміни в структурі виробництва і т.д. Взаємозв'язок розвитку суспільства у поєднанні з еволюцією категорії «якість» та під її впливом відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Розвинення стадій економічного розвитку суспільства у взаємозв'язку з еволюцією категорії «якість»

№ з/п	Стадія	Характеристика відносно суспільства	Характеристика відносно якості
1	2	3	4
1.	“Традиційне суспільство” (хронологічно охоплює всю історію людства до XVII ст.)	Примітивна ручна техніка, ручна праця, переважання сільського господарства, станово-класова структура, влада великих земельних власників, “доньютонівський” рівень науки і техніки	Якість продукції визначалася працею робітників та родючістю ґрунтів (врожайністю того чи іншого року), тому що основним видом діяльності було сільське господарство
2.	Перехідне суспільство (період підготовки передумов для підйому)	Формування централізованих національних держав, виникають банки, зростають інвестиції, поживляється зовнішня та внутрішня торгівля, з'являється новий тип людей – підприємців, які мобілізують свої заощадження з метою отримання прибутку та модернізації	Підприємці мають на меті отримання прибутку, але вони не можуть прямо впливати на виробництво у підприємствах, в які інвестували. Дана стадія є поштовхом до розуміння керівниками значення управління (підвищення, підтримки на високому рівні тощо) якості

продовження табл. 1

1	2	3	4
3.	Стадія зрушення (підйому)	Відбуваються промислові революції, сили економічного прогресу починають домінувати в суспільстві. Здійснюється розвиток в інтересах усього суспільства. Цю стадію різні країни пройшли в історично різні проміжки часу. В Англії – це (приблизно) два останні десятиріччя XVIII ст., у Франції і США – кілька десятиріч перед 1860 р.	У результаті промислових революцій та підвищення науково-технічного прогресу покращується якість життя населення. Створюються передумови щодо управління якістю. З'являються перші організації, які застосовують показники контролю якості
4.	Стадія зрілості	Характеризується постійним прогресом, удосконаленням техніки, поширенням нових технологій на всю сферу господарської діяльності, більш швидким зростанням випуску продукції порівняно зі зростанням кількості населення, збільшенням частки кваліфікованої праці. Саме цю стадію Ростоу називає "індустріальним суспільством"	Зростають обсяги виробництва продукції, споживач має вибір, а отже виробнику потрібно звертати більше уваги на її якість. Удосконалення техніки та поширення нових технологій спонукає до створення організацій з розробки стандартів та заходів із забезпечення, підвищення, гарантування якості продукції для певної галузі
5.	Стадія високого рівня масового споживання	На цій стадії змінюються пріоритети суспільства. На перший план виходить не виробництво, а споживання, тому значно зростає сфера послуг і виробництво товарів тривалого користування. На цьому етапі розвинуті країни Західної Європи та США виділили значні додаткові ресурси для соціального забезпечення населення	Удосконалюються існуючі системи менеджменту якості відповідно до вимог споживача та конкурентного зовнішнього середовища. Висока якість виготовленої продукції є конкурентною перевагою на ринку. Суспільство виходить за рамки технічної зрілості, формується суспільство добробуту
.	Стадія якості життя	На перший план виходить духовний розвиток людини, переважання сімейних та інтелектуальних цінностей над споживанням	Споживач стає все більш і більш вимогливим, що потребує нових підходів до побудови та впровадження систем менеджменту якості з врахуванням менталітету, культури та інших особливостей споживачів

Джерело: узагальнено автором на основі [4, с. 477-478] та [6]

У табл. 1 досить слушно, на нашу думку, показано вплив категорії «якість» на розвиток суспільства, відображено роль та значення якості на кожній стадії економічного росту згідно класифікації відомого американського економіста У. Ростоу. Незважаючи на те, що значна кількість економістів сприймали концепцію стадій економічного зростання досить скептично, вважаючи її занадто оглядовою (теоретичною), з нашої точки зору вона є надзвичайно актуальною, особливо з погляду яскравого відображення в ній якісних змін у розвитку суспільства.

Згідно даної класифікації (табл. 1), українське суспільство перебуває лише на початку стадії «високого рівня масового споживання». Дійсно, зростає виробництво різних видів продукції, споживач має все більший вибір товарів, а отже виробнику потрібно звертати більше уваги на їх якість для утримання ринкової частки та конкурентних позицій. Отже, якість має стати національним пріоритетом у розвитку вітчизняної економіки.

Багато економічно розвинутих країн світу (Канада, Фінляндія, Швеція, Норвегія, Австралія, Франція, Німеччина, Великобританія, Японія та ін.) вже досягли шостої стадії розвитку суспільства – стадії «якості життя». За таких умов на перший план виходить не рівень масового споживання, а духовний розвиток людини, переважання сімейних та інтелектуальних цінностей над споживанням.

Висновки з проведеного дослідження. На нашу думку, категорія «якість» справила значний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Тобто, існує тісний взаємозв'язок між розвитком організаційних відносин на засадах якості та рівнями зрілості суспільства. Отже, ми вважаємо за доцільно виділити чотири рівні зрілості суспільства в залежності від розвитку організаційних відносин на засадах якості.

Зосередження уваги на питаннях безпечності продукції (послуг) є характерною ознакою першого рівня зрілості суспільства. При цьому безпечність продукції досягається за рахунок обов'язкового застосування методів технічного регулювання.

Другий рівень зрілості суспільства характеризується тим, що основний наголос роблять саме на якості продукції (послуг) за умови застосування стандартів, які мають добровільний характер. У даному випадку якість та безпечність продукції забезпечують ті підприємства, які жорстко дотримуються вимог стандартів.

Третій рівень зрілості суспільства передбачає, що наголос робиться на удосконаленні системи управління підприємством. При цьому, головною умовою забезпечення виробництва продукції, що

відповідає стандартам якості є наявність в організації відповідної системи управління та неухильне дотримання її вимог.

Четвертий рівень зрілості суспільства має наступні пріоритети: системне, цілеспрямоване, безперервне удосконалення підприємств та організацій, яке базується на концепціях досконалості, що зорієнтовані на перевершення цільових показників стандартів; належне ставлення до всіх зацікавлених сторін на засадах соціальної відповідальності.

Виходячи з цієї класифікації, ми можемо зробити висновок, що українське суспільство лише перейшло на третій рівень зрілості. Тобто, у нашій країні нарешті почали приділяти увагу удосконаленню систем управління підприємствами, впроваджуючи цільові системи менеджменту: якості, екологічного менеджменту, безпечності харчових продуктів, управління гігієною та безпекою праці та ін. В цьому контексті, на наш погляд, визначальним чинником розвитку суспільства може стати всеохоплююче безперервне поліпшення систем управління з застосуванням вищезазначених підсистем та системне удосконалення організацій, яке сприятиме сталому розвитку держави.

Література

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; Пер. с англ., вступ. ст. С.Г. Сорокиной; общ. ред. В.В. Мотылева. – М.: Издательство «Прогресс», 1984. – 367 с.
2. Економічна теорія: Політекономія [підручник] / за ред. В.Д. Базилевича. – 5-те вид. – К.: Знання-Прес, 2006. – 615 с. – (Вища освіта XXI століття).
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій / За ред. С.В. Мочерного. – Львів. Світ, 2006. – 568 с.
4. Історія економічних учень [підручник] / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
5. Калита П.Я. Мотивация к совершенствованию как фактор развития цивилизации / П.Я. Калита // Стандарты и качество. – 2011. – № 11. – С. 48–51.
6. Пархоменко В.М. Еволюція систем управління якістю: діалектичний підхід [Електронний ресурс] / В.М. Пархоменко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 1 (51). – Режим доступу: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_51/19.pdf.
7. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (председатель), М.С. Гиляров, Е.М. Жуков, Н.Н. Иноземцев, И.Л. Кнунянц, П.Н. Федосеев, М.Б. Храпченко. – М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1982. – 1598 с.
8. Современный экономический словарь [Електронний ресурс] / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»). – Режим доступу: http://slovari.yandex.ru/~книги/Экономический_словарь/Качество_жизни.
9. Уразов А.У. Основы економічної теорії [навчальний посібник] / А.У. Уразов, П.В. Маслак, І.В. Саух. – К.: МАУП, 2005. – 328 с.
10. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – [2-е изд.]. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
11. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й.А. Шумпетер; [предисл. В. С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семеновенко, Э.Г. Соловйова]. – М.: Эксмо, – 2008. – 864 с.
12. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/str/E-720.html>.
13. Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovarei.com/content_eco/upravlenie-7284.html.
14. Философский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovarei.com/content_fil/civilizacija-392.html.

References

1. Veblen, Thorstein B. (1984), *Teoriya prazdnogo klassa* [The Theory of Leisure Class], Translated by S.G. Sorokina; obshch. red. V.V. Motyleva, Izdatelstvo «Progress», Moscow, Russia, 367 p.
2. Bazylevych, V.D. (2006), *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economics: Political Economy], textbook, 5-te vyd., Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine, 615 p., (Vyshcha osvita XXI stolittia).
3. Mochernyi, S.V., Larina, Ya.S., Ustenko, O.A. and Yurii, S.I. (2006), *Ekonomichni entsyklopedychni slovnyk: U 2 t., T. 2* [Encyclopedic Dictionary of Economics: 2 Vol. Set, Vol. 2], editor Mochernyi, S.V., Svit, Lviv, Ukraine, 568 p.
4. Korniiichuk, L.Ya, Tatarenko, N.O., Poruchnyk, A.M. et al. (1999), *Istoriia ekonomichnykh uchen* [History of Economic Doctrines], textbook, za red. Korniiichuk, L.Ya. and Tatarenko, N.O., KNEU, Kyiv, Ukraine, 564 p.
5. Kalita, P.Ya. (2011), "The motivation to improve as a factor of the development of civilization", *Standarty i kachestvo*, no. 11, pp. 48–51.
6. Parkhomenko, V.M. (2010), «The evolution of parkhomenko, V.M. (2010), «The evolution of quality management systems, dialectical approach», *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu*, no. 1 (51), available at: http://ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_51/19.pdf (access date August 7, 2015).

7. Prokhorov, A.M., Gilyarov, M.S., Zhukov, E.M., Inozemtsev, N.N., Knunyants, I.L., Fedoseev, P.N. and Khrapchenko, M.B. (1982), *Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary], Izdatelstvo «Sovetskaya entsiklopediya», Moscow, Russia, 1598 p.

8. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (2006), *Sovremennyiy ekonomicheskiy slovar* [Modern Dictionary of Economics], 5-e izd., pererab. i dop., INFRA-M, Moscow, Russia, 495 p., available at: [http://slovari.yandex.ru/~knigi/Ekonomicheskiy slovar/Kachestvo zhizni](http://slovari.yandex.ru/~knigi/Ekonomicheskiy_slovar/Kachestvo_zhizni) (access date August 5, 2015).

9. Urazov, A.U., Maslak P.V. and Saukh, I.V. (2005), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Basics of economic theory], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 328 p.

10. Averintsev, S.S., Arab-Ogly, E.A., Ilichev, L.F. et al. (1989), *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy], 2-e izd., Sovetskaya entsiklopediya, Moscow, Russia, 815 p.

11. Schumpeter, Joseph A. (2008), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy], predisl. V. S. Avtonomova, Translated from German by V.S. Avtonomova, M.S. Lyubskogo, A.Yu. Chepurenskiy, Translated from English by V.S. Avtonomova, Yu.V. Avtonomova, L.A. Gromovoy, K.B. Kozlovoy, E.I. Nikolaenko, I.M. Osadchey, I.S. Semenenko, E.G. Solovyova, Eksmo, Moscow, Russia, 864 p.

12. Economic Encyclopedia, available at: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/str/E-720.html> (access date August 5, 2015).

13. Economic Dictionary, available at: http://mirslovarei.com/content_eco/upravlenie-7284.html (access date August 5, 2015).

14. Philosophical Dictionary, available at: http://mirslovarei.com/content_fil/civilizacija-392.html (access date August 5, 2015).

УДК 338.43:005.35

**Лункіна Т.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Миколаївський національний аграрний університет**

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

**Lunkina T.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of finance and credit department
Mykolayiv National Agrarian University**

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE ON PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY

Постановка проблеми. Інноваційна модель розвитку будь-якої країни побудована на новітніх досягненнях, відкриттях та наукових винаходах. Інтеграційні процеси у світову економічну систему України на основі інноваційного розвитку неможливі без запровадження та використання принципів соціальної відповідальності як у державі, так і на рівні окремих бізнесових структур. З метою досягнення збалансованості, як основи ефективного розвитку економіки, важливо, окрім сировинного та ресурсного забезпечення країни, здійснювати підготовку висококваліфікованих трудових ресурсів, досягати екологічного та заощадливого ставлення до навколишнього середовища, виховувати соціально-свідомих громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної відповідальності набуває все більшої популярності як у світі, так і в Україні. Серед відомих науковців, які досліджують соціальну відповідальність та її вплив на інноваційний розвиток держави варто відмітити О.Ю. Єрмакова, Е.Карнегі, Р. Колишка, Ф. Котлера, О. Лазоренка, В.П. Панченка, О. Шелдона та інших. Проте, із постійним розвитком економіки країни питання інноваційного розвитку на засадах соціальної відповідальності постійно потребують дослідження та удосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інноваційного розвитку України на засадах соціальної відповідальності та обґрунтування основних напрямів розвитку даного контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний індекс конкурентоспроможності визначає п'ять типів економіки: інноваційна економіка, від ефективності до інновацій, ефективна економіка, від індустрії до ефективності, індустріальна економіка. У розвинутих країнах світу, таких як Японія, США, Фінляндія (всього входить 38 країн), де зосереджено увагу на інноваційній економіці, уряд запроваджує політику соціальної відповідальності як невід'ємну складову інноваційного розвитку. Україна належить до типу ефективної економіки (всього входить 33 країни). На сьогоднішній день, для стабілізації економіки України та підвищення рівня конкурентоспроможності уряду необхідно зосередити увагу на стимулюванні підприємств, організацій для запровадження принципів соціальної